

Makale Geliş Tarihi: 25.04.2018

Makale Kabul Tarihi: 05.08.2018

ARAPÇAYI LEHÇE DÜZEYİNDE VE LATİN ESASLI BİR ALFABEYLE YAZMA VE ÖĞRETME: ÇUKUROVA ARAPÇASI ÖRNEĞİ

Muna YÜCEOL ÖZEZEN*

ÖZET

Bugün dünyada, çeşitli tarihsel gelişmeler sonucunda, coğrafik olarak Arap ana gövdesinden ayrılan veya başka devletlerin şemsiyesi altında yaşayan birçok Arap toplulukları vardır. Bu Arap gruplar lehçe düzeyinde bir Arapçayı kısmen sürdürmekte, yazılı dil olarak ise Arap harflerinden ve klasik ve standart Arapçadan (Fusha'dan) hızla uzaklaşmaktadırlar. Bu çalışmada Arapçanın özellikle küçük yaşta kullanıcılarına lehçe düzeyinde ve Latin esaslı bir alfabeyle öğretilmesi konusu, Çukurova Arapları ve Çukurova Arapçası esasında tartışılmış ve birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Dil Ölümü, Dil Öğretimi, Klasik ve Standart Arapça (Fusha), Arapçanın Lehçeleri, Çukurova Arapçası

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi,
e-posta: mozezen@cu.edu.tr

ABSTRACT

Writing an Teaching Arabic with a Latin-based Alphabet-The Example of Çukurova Arabic

Today in the world, there are many Arabic groups that are geographically separated from the main Arabian tree or live under the umbrella of other states as a result of various historical developments. These Arabic groups partially maintain a dialectic Arabic language, and as a written language they are rapidly moving away from the Arabic alphabet and from the classical and standard Arabic (from Fusha). In this study, the topic of teaching Arabic with a Latin-based alphabet, particularly at the level of dialects of the younger members, was discussed on the basis of Çukurova Arabs and Çukurova Arabic and some suggestions were made.

Key Words: Language Death, Language Teaching, Classical and Standard Arabic (Fusha), Arabic Dialects, Çukurova Arabic

Giriş

Çukurova Arapçası, en genel görünümüyle, Adana, Mersin ve Tarsus Arap Alevilerinin kullandıkları sözlü bir Arap lehçesidir. O. Jastrow'un, Suriye "yerleşik" Arap lehçelerinin bir devamı ve ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü (Jastrow, 2006, s. 154-156), S. Procházka'nın da Suriye-Lübnan lehçe grubu içindeki "kıyı lehçeleri"nden olduğunu belirttiği (Procházka, 1999, s. 115) bu Arapça üzerine son zamanlarda özellikle Avrupa ve Amerika'da arşivleme ve belgeleme çalışmaları belli bir ivme kazanmıştır¹. L. Johanson "Verimli sosyal işlevlerini kaybeden bir dile, saha araştırmaları aracılığıyla yeni işlevler yüklenmez." demektedir (Johanson, 2011, s. 50; ayrıca Johanson, 2007). Yazık ki Çukurova Arapçası da verimli sosyal işlevini kaybetmiştir ve söz konusu belgeleme ve arşivleme çalışmaları Çukurova Arapçasının etkin kullanımını sağlamamaktadır. Aileler, içinde buldukları jeo-politik konumu, çocuklarının eğitimlerini ve bu eğitim sonucunda güvenli bir gelecek elde etmeleri gerektiğini düşünerek onlara bu dili öğretme gereğini artık duymamaktalar. Başka bir deyişle, Çukurova Arap Alevileri belirli bir yaşın üzerindeki anne-babalarıyla ve dede-nineleriyle bu Arapçayı kısmen kullanarak anlaşsalar da bu dili çocuklarına aktarma gereği duymamaktadırlar. Buna bir de enetelektüel işlev kaybını eklemek gerekir.

1. Çukurova Arapçası

Çukurova Arapları Türkçe eğitim aldıkları için, entelektüel konulardaki iletişimleri de Türkçe sözcük ve terimlerle olmaktadır: *telefon, cep telefonu, CD, bilgisayar, kuram, kavram, kültür, emperyalizm, Birleşmiş Milletler Örgütü, Avrupa Birliği, ekonomik kriz, güç odakları, küreselleşme, küresel iklim değişimleri, nükleer silahsızlanma, açılım, derin devlet, paralel devlet, demokratikleşme, eksen, eksen kayması* gibi. Bütün bunlar göz önünde

¹ Örneğin Procházka Stephan (2002), *Die Arabischen Dialekte der Çukurova (Südtürkei)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. Bizim de hazırladığımız *Kān Yā Mā Kān (كان يا ما كان "Bir Varmış Bir Yokmuş"-Çukurova Arapçası Sözcükleri)* başlıklı çalışmamız büyük ölçüde tamamlanmış, yayın aşamasına gelmiştir.

bulundurulduğunda ortaya Çukurova Arapçasının geleceği konusunda ‘elde umut verici çok az şey kaldığı’ gibi bir sonuç çıkmaktadır. Ancak dil, kendi kendini ayakta tutan canlı bir varlık olmadığına göre (Nettle-Romaine, 2002, s. 20), Çukurova bölgesinde ve Antakya’da², kendilerini “yerli halklardan biri”³ olarak tanımlayan, tahminen 2 milyonu aşkın Arap’ın⁴ kendi dillerini yaşatmak ve bu dille yaşamak konusunda yeterli isteği gösterdikleri takdirde bu umutsuz durumun tersine çevrilmesi de mümkün olabilecektir.⁵ Çünkü Çukurova Araplarının Türkiye Cumhuriyeti’nin toplam nüfusuna oranı, birçok devletin (örneğin 320 bin nüfuslu İzlanda’nın veya yaklaşık 415 bin nüfuslu Malta’nın) toplam nüfuslarından fazladır ve söz konusu devletler, kendi dillerini yaşamak veya yaşatmak konusunda genel olarak bir sıkıntı çekmemektedirler.

İşte bu noktada Çukurova Arapçasının bir eğitim dili olması veya en azından eğitim-öğretim sürecinin kısmen de olsa bir parçasını oluşturması, bu dilin ölüm sürecini yavaşlatacaktır. B. Sanders, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişin topluluklar üzerinde kökten sarsıcı değişimler yarattığını, ancak dünyada sözlü kültürlerin pek azının bu değişimi yaşadığını belirtmektedir (Sanders, 2013, s. 13). Çukurova Arapları da sözlü kültürlerini yazıya geçirememiş ve okullarda Türkçe eğitim almak durumunda kalmış bir toplumdur. Sanders “Okulda öğretilen diller kişinin varoluş şekli üzerinde baskı kurar ve algılamasını kontrolü altına alır.” demektedir (Sanders, 2013, s. 111). Buna göre, Türkiye’de yaşayan çeşitli dilsel gruplar bir resmi dil çevresinde toplanmışlardır ki bünyesindeki farklı etnik grupları tek bir dil şemsiyesi altında toplamak, bugün dünyada birçok devletin tercih ettiği bir uygulamadır. Ancak, bu dilsel grupların kendi dillerini yazıya geçirme ve bu dille eğitim alma talepleri de varlıklarının devamı açısından bir gerekliliktir. Peki, Çukurova Araplarının yazı dilleri nasıl olmalıdır? Bu eğitim dili Arap dünyasındaki genel uygulamalara paralel olarak klasik Arapça mı, yoksa yerel bir özellik gösteren Çukurova ve Antakya Arapçalarıyla mı olmalıdır?⁶ Çukurova Arapçasının, klasik Arapçanın bir kültür

² Antakya Arapçası da belli bazı sesbilgisel (phonologic), biçimbilgisel (morphologic) ve sözlükbilimsel (lexicologic) farklılıklar taşımakla birlikte, Çukurova Arapçasının en yakın komşusudur (bk. Arnold: 1998). Öte yandan, bu çalışmadaki “Çukurova Arapları” ve “Çukurova Arapçası” terimleri makro bir bakışın ürünüdür. Türkiye’de 1970’lerden başlayarak Güneydoğu Anadolu bölgesinden (örneğin Mardin ve çevresinden) Çukurova bölgesine gelip yerleşen “yerli” Araplarla, son 7 yılda Suriye’den gelip bu bölgeye yerleşen ve kalıcı olup olmadıkları henüz belirsiz olan Araplar konunun mikrolarını oluşturmaktadır ve bölgenin Arap nüfusu betimlemelerinde artık bu mikro durumları da göz önünde bulundurmak daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

³ “Yerlilik” konusu ciddi bir toplumbilimsel sorunsaldır. Daha erken gelenin, şu veya bu nedenle daha sonra gelenden daha fazla hak sahibi olduğu önkabulünü içeren “yerlilik” kavramı üzerinde daha uzun süre düşünmek ve bu kavramın içeriğini daha uzun süre tartışmak gerek.

⁴ Çukurova Araplarının dünya ve Türkiye ölçeğindeki nüfusları konusunda kaynaklarda farklı görüşler bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) raporlarına göre, Türkiye Cumhuriyeti nüfus sayımları içinde etnik kökenin de ortaya konulmasına yönelik olarak sorulan “Ana diliniz nedir?” türünden sorular, son olarak 1965 nüfus sayımında sorulmuştur.

⁵ Dil hakları bilinci ve dil hakları taleplerinin hukuksal boyutlarıyla ilgili olarak bk. Koçak: 2013.

⁶ Anayasa Mahkemesi, 6411 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un anadilde savunmaya olanak tanıyan hükümlerinin iptal istemini reddetmiştir. Bu gelişme, anadilde eğitim hakkını da gündemde tutacaktır.

ve eğitim dili olarak kullanıldığı merkezlere uzaklığı, Çukurova Araplarının Arap harfleri konusundaki yetersizlikleri, dahası Arap alfabesini öğrenmenin güçlüğü konusundaki önyargıları, eğitim dilinin klasik Arapça olması konusunda daha gerçekçi tutumlar sergilenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim TRT'nin klasik ve standart Arapçayla yaptığı kısa süreli televizyon yayınlarının Çukurova Arapları tarafından neredeyse hiç izlenmiyor olması, Çukurova Arapları'nın klasik ve standart Arapçaya belli bir mesafede durduklarını, hatta bu Arapçaya yabancılaştıklarını göstermektedir. O halde, Çukurova Arapçası kendine özgü bir lehçe olarak yazıya geçirilebilir. Kanaatimce böylesi bir tercih, Arap dünyasından tamamen kopuş anlamına gelmez, aksine yok olan bağın yeniden tesisini mümkün kılar. Bu bağın yeniden tesisi ise yeni entelektüel kavramların göstergesi olan sözcüklerin ve bilimsel terimlerin Çukurova Arapçasına geçişini hızlandırır ve böylelikle Çukurova Arapçası sözlü bir kap-kacak dili olmaktan kurtulur.

2. Çukurova Arapçasının Harf Sistemi Sorunu

Peki Çukurova Arapçası hangi harf sistemiyle yazıya geçirilmelidir? Arap harf sistemiyle mi yoksa Latin kökenli başka bir harf sistemiyle mi? Belirttiğimiz gibi, Çukurova Araplarının Arap harflerini öğrenmenin güçlüğü konusundaki önyargıları, Arapçayı klasik Arapça üzerinden ve Arap harfleriyle öğrenmeye çalışan az sayıda bireyin bu çabalarının genellikle yarım kalmış bir maceraya dönüşmesi Latin kökenli bir harf sisteminin tercih edilmesini daha makul hale getirmektedir. Bu tercih, bugün yalnızca Latin harfleriyle ve Türkçe eğitim alan Çukurova Araplarının (özellikle çocukların)⁷ motivasyonunu da arttıracak, öğrenme sürecindeki başarılar öğrenme isteğini arttıracaktır.

Buna göre, Çukurova Arapçasının yazıya geçirilmesi konusunun iki boyutu bulunmaktadır:

1. Çukurova Arapçasının bilimsel veya yarı-bilimsel olarak yazıya aktarılması sorunu,
2. Çukurova Arapçasının, bir yazı dili olarak geliştirilmesi talebi söz konusu olduğunda nasıl yazıya geçirileceği sorunu.

İlk boyut ile ikinci boyut arasında hedef kitle bakımından farklar vardır. İlk boyutta hedef kitle dilbilim ve dilbilgisi konularında çağdaş ve evrensel düzeyde birikimi olan araştırmacılar, ikinci boyutta çoğu kadın ve çocuklardan oluşan genel dil kullanıcılarıdır. Birinci hedef kitle sayıca çok çok azdır ve bu kitle için kullanılacak en uygun alfabe *Uluslararası Sesbilgisi Alfabesi (IPA = International Phonetic Alphabet)*'dir. Algısı güç birçok özel işareti barındıran bu alfabenin Çukurova Arapçası genel dil kullanıcılarına hizmet edemeyeceği

Böyle bir gelişmenin Türkiye siyaseti bakımından sonuçlarının ne olacağı sorununu bir kenara bırakarak, Çukurova Araplarının bu noktada herhangi bir altyapı hazırlığı olmadığını belirtmek gerekir.

⁷ Çukurova Araplarının Türk eğitim sistemine adaptasyonları konusundaki, birçoğu zorlayıcı kabul edilebilecek tutumlar için bk. Mertcan: 2013.

ortadadır. Ancak, sesbirimlerinin sesletim (telâffuz) özelliği Türkçeden az ya da çok farklı olan, kimi sesbirimleri ise Türkçede hiç bulunmayan Arapçayı yazıya geçirirken Türk-Latin alfabesinden farklı birtakım işaretler kullanılması da kaçınılmazdır. Aslında, Arap harflerini ve klasik Arapçayı bilen, Kuran'ı özgün biçiminden okuyup anlayabilen, kimi ayetleri ve Arapça duaları özgün sesletiminden uzaklaşmadan Latin harfleriyle Arap yazısını bilmeyen genç dil kullanıcılarına aktarmak isteyen bazı dil kullanıcıları (özellikle din adamları), bu sorunu bir filolog yaklaşımıyla farketmiş ve kendilerince çözüm üretmişlerdir. Örneğin Çukurova bölgesinde Arapçanın Türk-Latin harflerine çevrilmesi sürecinde yaygın olarak kullanılan şu işaretler, gerçekten de sorunun belli ölçülerde çözümü olmuştur:

- Patlamalı bir arka damak ünsüzü olan /k/ sesi (ك) için “*Ḳ*”,
- Türkçede bulunmayan ayın ünsüzü (ع) için, Türkçede karşılandığı ünlünün üzerinde olmak üzere “*^*”,
- Gayın ünsüzü (غ) için “*Ġ*”,
- Hırıltılı, sızıcı bir gırtlak ünsüzü olan /h/ (ح) için “*Ĥ*”,
- Türkçede bulunmayan ve Arapçanın sesletimiyle büyümemiş ve Arap olmayan birisinin sesletmesi gerçekten güç görünen /h/ (ح) için “*Ḥ*”.

Öte yandan, Arap dünyasına genel bir bakışla bakıldığında (Arap ülkelerinin televizyon programlarına, özellikle sinema filmleri ve dizilere, son siyasal gelişmeler üzerine ülkemizde bulunan Suriyeli konuklara vb.) Arapçayı bilişim ortamlarında (internet ve cep telefonu gibi) Latin harfleriyle yazmak isteyen genç dil kullanıcılarının, bu tür sesbirimsel farklılıklardan doğan ihtiyaçları birtakım rakamlar veya simgeler kullanarak aşmaya çalıştıkları gözlenmektedir. Aslında bilişim ortamlarındaki yazılı iletişim için birtakım rakamların, bazı özel kısaltmaların ve ikonların kullanılması, bugün bütün dünyada özellikle de gençlerin küresel bir eğilimleri durumundadır. Ancak, Çukurova Arapçası için önerilecek alfabede doğal olarak bu tür tercihlere yer verilemez. Çünkü bu hem iki iletişim düzleminin (genel dilin ve internet dilinin) hem de iki simgesel düzlemin (matematiksel simgelerin ve fonetik simgelerin) birbirine karıştırılması anlamına gelecektir.

Buna göre ikinci boyut göz önünde bulundurulduğunda da özel ancak çeşitli düzlemlerin birbirine karıştırılmadığı bir alfabenin geliştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Latin kökene dayanacak olan bu alfabe, Türk-Latin alfabesiyle eğitim alan genç Çukurova Arapçası kullanıcıları için pratik olacağı gibi, Çukurova Araplarının dünyanın “gelişmiş” kültürlerine eklenmelerinde de kolaylaştırıcı bir etken olacaktır. Çukurova Arapçasının Latin kökenli bir

alfabeyle yazıya geçirilmesi konusundaki önerilerimiz⁸ aşağıdaki *Tablo*'da görülmektedir: *

Tablo: Çukurova Arapçası İçin Önerilen Latin Esaslı Alfabe⁹

Latin kökenli işaret	Arap alfabesindeki birincil işaret (harf) veya ikincil işaret (hareke) karşılığı	sesbirim değeri	Örnekler
Ā, ā	آ	uzun, kalın <i>a</i> ünlüsü için	<i>dāc, dā'w't</i>
Ä, ä	إ	<i>a</i> ile <i>e</i> arası kısa <i>a</i> ünlüsü (açık <i>e</i>) için	<i>ķälb, äkıl</i>
Ā̄, ā̄	ا	<i>a</i> ile <i>e</i> arası uzun <i>a</i> ünlüsü (açık uzun <i>e</i>) için	<i>māl, kāyā'ym</i>
B, b	ب	patlamalı, tonlu bir çift dudak ünsüzü olan <i>b</i> için	<i>bıgd, bhārāt</i>
C, c	ج	yarı sızıcı, tonlu, bir diş damak ünsüzü olan <i>c</i> için	<i>cännä'y, cıld</i>
Ç, ç	ش , -	(daha çok alıntı sözcüklerde olmak üzere) yarı sızıcı, tonsuz, bir diş damak ünsüzü olan <i>ç</i> için	<i>çörtān, çöp</i>
	د	patlamalı, tonlu, ince bir diş et ünsüzü olarak <i>d</i> için	<i>dārs, dyānā'y</i>

⁸ Arapçanın Latin harfleriyle yazıldığı ilk ülkelerden biri de bir takımada devleti olan Malta'dır. Malta'ya MÖ 8. yüzyılda Sami kolundan gelen Fenikeliler (Kenaniler) yerleşmiştir. Fenikelilerin gelişi, Malta takımadalarındaki tarihöncesi çağları sona erdirmiştir. Takımadalara ikinci Sami akını, MS 9. yüzyıldaki Kuzey Afrika Arapları'nın akınıdır. Fenikeliler zamanında çoktanrılı olan Malta, Roma İmparatorluğu zamanında Hristiyanlaşmıştır. Malta'da bugün iki resmi dil bulunmaktadır: Maltaca ve İngilizce. Maltaca, yerli dile (Bu dil bugün daha çok Fenikelilerin yurdu olan Lübnan-Suriye hattında kullanılan Arapçaya benzemektedir.) birtakım Anglo-Sakson ve Latin gramer özelliklerinin eklenmesiyle ortaya çıkan Sami ağırlıklı karma bir dildir. İngilizcenin buradaki durumu, ekonomik bakımdan olduğu kadar yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bakımından da zayıf durumundaki Malta'nın, İngilizce dil okulları, yaz kampları ve turizm yoluyla ekonomisini canlandırma çabalarıyla açıklanabilir. Bugün Maltaca 28 harften ve iki harf birleşiminden oluşan bir Latin alfabesiyle yazılmaktadır. Bu harfler şöyle sıralanabilir: A (a), B (b), Ć (ć), D (d), E (e), F (f), Ğ (ğ), G (g), Gh (gh), H (h), I (i), IE (ie), J (j), K (k), L (l), M (m), N (n), O (o), P (p), Q (q), R (r), S (s), T (t), U (u), V (v), W (w), X (x), ¼ (z), Z (z). Örneğin *mara* "kadın", *bniadem* "adam", *ikel* "yemek / yiyecek", *jitkellmu* "konuşmak", *dinja* "dünya", *ahbarijiet* "haber / haberler", *kteb* "kitap", *omm* "anne", *jikteb* "yazmak", *ghajnejn* "göz / iki göz", *imhabba* "sevgi", *ras* "baş", *tieqa* "pencere", *sıdra* "ağaç", *Jisimni Mine*. "Benim adım Muna.", *Għandi tiġel*. "Bir çocuğum var.", *Inti il-ma taxxorb*. "Sen su içiyorsun." *I jridu jit għallmu Malti*. "Maltaca öğrenmek istiyorum." gibi.

⁹ Tabloda Çukurova Arapçası için ÇA ve Standart Arapça için SA kısaltması kullanılmıştır.

* *Karakterler özel bir font ile hazırlanmıştır. Örijinal özelliklerini kaybetmemeleri için tablo imaj olarak metin içine yerleştirilmiştir. Editör*

İ, i	- , ِ	kısa <i>i</i> ünlüsü için	<i>kāni</i> , <i>biycġb</i>
Ķ, ķ	ق	patlamalı, tonsuz bir arka damak ünsüzü olan <i>k</i> için	<i>ķifġl</i> , <i>birtġkān</i>
K, k	ك	patlamalı, tonsuz bir ön damak ünsüzü olan <i>k</i> için	<i>kālāwb</i> ; <i>kāff</i>
L, l	ل	tonlu, akustiği kalın ancak fizyolojik olarak ön çıkışlı bir diş eti damak ünsüzü olan <i>l</i>	<i>lākāw</i> , <i>lūā</i>
M, m	م	tonlu, genizsi bir dudak ünsüzü olan <i>m</i> için	<i>matar</i> , <i>millāw</i>
N, n	ن	genizsi, tonlu bir diş eti ünsüzü olan <i>/n/</i> için	<i>nkāġ</i> , <i>nīʿmāw</i>
Ō, ō	و	(çoğunlukla uzun ve yarı ince <i>u</i> ünlüsüne denk olarak) uzun ve yarı ince <i>o</i> için	<i>ōdā</i> , <i>sōbāw</i>
Ö, ö	- , ُ	(alıntı sözcüklerde olmak üzere ve çoğunlukla kısa ve yarı ince <i>u</i> ünlüsüne denk olarak) kısa, ince <i>ö</i> için	<i>örātʿmānāw</i> , <i>dōş</i>
P, p	- , ب	alıntı sözcüklerde olmak üzere, tonsuz, patlamalı bir dudak ünsüzü olan <i>p</i> için	<i>pantrūn</i> , <i>picamāw</i>
R, r	ر	çarpmalı, tonlu bir diş eti ünsüzü olan <i>r</i> için	<i>rīzķ</i> , <i>rāʿd</i>
Ş, ş	ص	sızıcı, tonsuz, kalın bir diş eti ünsüzü olan <i>s</i> için	<i>şala</i> , <i>ķafaş</i>
S, s	س	sızıcı, tonsuz ince bir diş eti ünsüzü olan <i>s</i> için	<i>syāġā</i> , <i>sīlfāw</i>
	ث	SA'da peltek <i>/ts/</i> sesletiminde olan ancak ÇA'da sızıcı, tonsuz, ince bir diş eti ünsüzü olan sesletilen <i>s</i> için	<i>misāl</i> , <i>āsār</i>
Ş, ş	ش	sızıcı, tonsuz ince bir diş eti ünsüzü olan <i>ş</i> için	<i>şāms</i> , <i>şākwāw</i>

D, d	ض	ÇA'daki sesletimi, Türk-Latin alfabesinde "d" harfiyle gösterilen ve kalın ünlülerin yanında yer alan /d/ den farklı olmayan, sızıcı, kalın, dış eti ünsüzü olan <i>d</i> için	<i>ramadān</i> , <i>däyyiḳ</i>
	ظ	SA'da /d/ ve /z/ arası sesletilen, kalın, sızıcı dış eti ünsüzü olan <i>d</i> için	<i>nadar</i> , <i>ḥafad</i>
	ذ	SA'da /d/ ve /z/ arası sesletilen, ince, sızıcı dış eti ünsüzü olan <i>d</i> için	<i>lāzzāy</i> , <i>dākār</i>
F, f	ف	sızıcı, tonsuz bir dış dudak ünsüzü olan <i>f</i> için	<i>fāra</i> , <i>fistān</i>
G, g	ك , -	(daha çok alıntı veya /k/ > /g/ değişimi yaşayan sözcüklerde olmak üzere) tonlu, patlamalı bir ön damak ünsüzü olan <i>g</i> için	<i>gāmāy</i> , <i>gbīr</i> (< <i>kbīr</i>)
Ġ, ġ	غ	patlamalı, tonlu bir arka damak ünsüzü olan <i>g</i> için	<i>gāšīm</i> , <i>glāyf</i>
Ḥ, ḥ	خ	sızıcı, hırıltılı, tonsuz bir ön damak ünsüzü olan <i>h</i> için	<i>ḥāymāy</i> , <i>ḥōrtūm</i>
Ḥ, ḥ	ح	sızıcı, tonsuz bir ses yolu ünsüzü olan <i>h</i> için	<i>dbīḥā</i> , <i>ḥāsnāy</i>
H	ه	sızıcı, tonsuz bir sert damak ünsüzü olarak sesletilen <i>h</i> için	<i>hāyyin</i> , <i>hānā</i>
h	ه , -	düşme aşamasındaki-belli belirsiz sesletilen <i>h</i> için	<i>Ālla^h</i> , <i>kitāb^h</i>
Ī, ī	ي , -	kısa <i>ve</i> <i>i</i> ile <i>i</i> arası <i>i</i> ünlüsü için	<i>cīstīr</i> , <i>qīnn</i>
Ī, ī	-	belli belirsiz sesletilen, <i>āl</i> tanımlığındaki /ā/'nin yerini tutan ve genellikle bir ulama ünsüzü gibi işlev gören <i>i</i> ile <i>i</i> arası <i>i</i> ünlüsü için	<i>Sāktārt id- dīnyā</i> , <i>Mātārt il-kaṭṭa</i> .
Ī, ī	ي	uzun /i/ için	<i>baṭṭīḥ</i> , <i>ṣīr</i>

Ṭ, ṭ	ط	patlamalı, tonsuz, kalın bir diş eti ünsüzü olan <i>t</i> için	<i>ṭa'ām, baṭṭ</i>
T, t	ت	patlamalı, tonsuz, ince bir diş eti ünsüzü olan <i>t</i> için	<i>tīks ṫd, mtārrāk</i>
	ث	SA'da pelték /ts/ sesletiminde olan ancak ÇA'da sızıcı, tonsuz, ince bir diş eti ünsüzü olan sesletilen <i>t</i> için	<i>ṭfṫ (> dṫṫ), símm</i>
Ū, ū	و	(zaman zaman uzun ve yarı ince <i>o</i> ünlüsüne denk olarak) uzun ve yarı ince <i>u</i> için ¹⁰	<i>mā ṫūl, bandūrā</i>
Ū, ū	- , ُ	(daha çok alıntı sözcüklerde olmak üzere ve çoğunlukla kısa ve yarı ince <i>o</i> ünlüsüne denk olarak) kısa, ince <i>ü</i> için	<i>ümīd, ümmā</i>
W	و	çift dudak /v/si için	<i>waḫt, āhwān</i>
w	- , و	düşme aşamasındaki-belli belirsiz sesletilen çift dudak /v/si için	<i>moʷt, ʿāfuʷ</i>
Y, y	ی	tonlu, sızıcı bir ön damak ünsüzü olara <i>y</i> için	<i>yōʷm, yāmīn</i>
y	ة / ٥ , -	yarı ünsüz olarak sesletilen veya düşme aşamasındaki <i>y</i> için (kimi zaman bağılı /t/ bulunduran sözcüklerin çekimsiz hallerinde /t/ yerine)	<i>dāʷfāʷ, ṫiltāʷ (çiltāʷ), ḫāmāʷ, āʷkāʷl</i>
Z, z	ز	tonlu, sızıcı, ince bir diş eti ünsüzü olan <i>z</i> için	<i>zī ʿān, zīrā ʿū</i>
	ض	ÇA'daki sesletimi, Türk-Latin alfabesinde "z" harfiyle gösterilen ve kalın ünlülerin yanında yer alan /z/ den farklı olmayan, sızıcı, kalın, diş eti ünsüzü olan <i>z</i> için	<i>azīnn, zidd</i>
	ذ	SA'da /d/ ve /z/ arası sesletilen,	<i>zāwḫ, zāt</i>

¹⁰ Çeşitli kiplerin 3. çoğul kişi çekimlerinde sonda yer alan, donmuş ve vurgusuz durumdaki *ū* hariç: *kātū* "yazdılar", *biyiktubū* "yazarlar", *bāddiyiktubū / bāyiktubū* "yazacaklar", *ḫalliyiktibū* "yazsınlar" gibi.)

		ince, sızıcı dış eti ünsüzü olan z için	
	ظ	SA'da /d/ ve /z/ arası sesletilen, kalın, sızıcı dış eti ünsüzü olan z için	ḥafaz, zarîf
ع	ع	ayın için	ʿilâʿm, nâʿnâʿ
ء	ء	bir gırtlak boğumlanması olan hemze için	tʿahḥar, tʿawraş

Bu harf sisteminin Çukurova Arapçasına uygulandığı bir düzyazı metin örneği aşağıdadır:

Lisānī'l-ʿArabīti'l-Çukurowa (lisānī'l-ʿArabīti'l-Çukurowa) hiy lisān lā ḥālāḥ mīn lisānī'ş-şuʿūb illizīʿ (illidīʿ) btistāʿmāl bi Çukurova, bi Turkiyā. İllizīʿ (illidīʿ) biyistāʿmulūhā āktirtin mā biyāʿrfū ḥurūfi'l-ʿArab wā l-Fuṣṣā; ḥinnīʿ biyāʿrfū yīkrū uʿ yḥaṣṣlū bās Tirkīʿ bi ḥurūfi'l-Lātiniʿ. Wlād wā'ş-şāʿbābi'l-ʿArab illizīʿ (illidīʿ) ʿayşin bi Çukurowa (bi Adana (ʿĀdnāʿ), bi Mārsīn, bi Tārsūs, bi Qaradāş wā kēzā bi Antākya (Mtākāʿ)), l-yōʿm, māʿl-ʿāsāf mītil mā (mā) mā (mā, ā) biyāʿrfū yīkrū l-Fuṣṣā, mā (mā, ā) biyāʿrfū yītkāllmū bi lisānīn ḥā'ş-şāʿbiʿ kāmān (kmāʿn). İz kān ḥāʿl-lisān biyīnkīʿb bi ḥurūfi'l-Lātiniʿ, mūmkāʿn ḥāʿl-wlād wā'ş-şāʿbāb fītin biyīḥkūhā, biyīktubūhā uʿ yīkrū uʿ yḥaṣṣlū bi ḥāʿl-lisān. Wā āḥāmm şāʿ, iz kān liḥḳū lā ḥāʿl-mārtībāʿ, ḥinnīʿ fītin biyīḥubū mīnīʿd-Dāwlāʿ innu niḥnā bāddnā tā nḥallāʿş bi lisānāʿl-aşlīʿ āw tā nīt ʿāllāmūhā biʿl-mākātāʿb (biʿl-mādārāʿs) lūkān bi dārsāyn tlātāʿ. Wā kēzā, iz kān ḥinnīʿ biyīʿʿāllāmū lisanin biʿl-mākātāʿb (biʿl-mādārāʿs) biyḳārrū lāʿl-Fuṣṣā wāʿl-Ḳurʿān āktār mā kān. İz kān Rabb ʿāddār wā ḥinnīʿ rādū uʿ ḥāwwlū lā ḥāʿş-şīḡīl, ākīd bāddiyāḥdū n-nātīcāʿ. Allāḥ yʿīnin lāʿl-mḳāddār (biʿl-mḳāddār).

“Çukurova Arapçası Çukurova’da, Türkiye’de kullanılan kendine özgü (Arap) halk ağızlarından (diyalektlerden) biridir. Bu dili kullananların çoğu Arap harflerini ve fasih (standart) Arapçayı bilmezler; onlar yalnızca Latin harfleriyle Türkçe okuma-yazma bilirler. Çukurova’da (Adana’da, Mersin’de, Tarsus’ta, Karataş’ta ve aynı zamanda Antakya’da) yaşayan Arap çocukları ve gençleri, bugün maalesef fasih (standart) Arapçayı bilmedikleri gibi, kendi halk ağızlarıyla konuşmayı da bilmemektedirler. Bu dil, eğer Latin harfleriyle yazılırsa, bu çocukların ve gençlerin bu dille konuşmaları, bu dili yazmaları ve bu dille eğitim almaları mümkün olabilir. Ve daha önemlisi, eğer bu aşamaya gelirlerse, Devlet’ten kendi asil dilleriyle eğitim alma veya en azından onu okullarda bir-iki dersle öğrenme talebinde bulunabilirler. Ve yine, eğer onlar dillerini okullarda öğrenirlerse fasih (standart) Arapçaya ve Kur’an’a şimdi olduğundan daha yakın olabilirler. Eğer Allah takdir eder ve kendileri de bunu çok ister ve bu iş için çabalarlarsa, kuşkusuz sonuç alabilirler. Allah mukadderat karşısında onlara yardım etsin (Kaderlerinde hangi güçlüğü yaşamak varsa Allah o konuda onların yardımcısı olsun).”

Sonuç ve Öneriler

Tarihsel birtakım gelişmelerin sonucunda, bugün dünyada artık coğrafik olarak Arap ana gövdesinden ayrılan veya ayrılmak zorunda kalan veya bugün anavatan olarak benimsedikleri topraklarda Arap olmayan etnik kimliklerin şemsiyesi altında yaşayan ve kendilerini “Arap” olarak tanımlayan birçok grup var. Bu gruplar, dilbilimsel olarak şaşırtıcı olmamakla birlikte, bugün büyük ölçüde Arapçadan hem yazılı dil olarak hem de sözlü dil olarak hızla uzaklaşıyorlar. Tahmin edileceği üzere yazılı dilden uzaklaşma daha hızlı ve erken oluyor. Bu Arap gruplarında Arap harflerine ve klasik ve standart Arapçaya yabancılaşma, onların Arapçayı öğrenmeleri ve onlara Arapça öğretilmesi sürecinde ciddi sıkıntılar oluşturuyor. Aslında, dil-lehçe ayrımları ve çeşitlilik oranları yüksek olduğu için dil öğretiminde lehçelerin durumu zaten ciddi toplumdilbilimsel sorunlardır (ki bu noktada lehçeler genellikle dezavantajlı konumda olmaktadır). Bir ülkede bir resmi dilin çevresinde o dilin onlarca hatta yüzlerce ağzı bulunabilir. Bu ağızların söz konusu resmi dil çevresinde toplanmaları çoğu zaman bir sorun oluşturmaz. Ancak bir ülkede o resmi dille hiçbir genetik ilgisi olmayan, üstelik genetik akrabası durumundaki bir resmi dille de siyasal ve coğrafi bağları kopmuş veya zayıflamış bulunan ağız ve lehçelerin durumu daha karmaşıktır. Türkiye'nin resmi dili olan Türkçeye genetik ilgisi olmayan, ancak Fasih Arapçayla ve genel olarak Arap dünyasıyla da bağı kalmamış olan ve kendi mikro dünyasında yaşama tutunmaya çalışan Çukurova Arapçası bunlardan biridir. Çukurova Araplarına siyasal ve coğrafi bağları kopma noktasına gelmiş Arap dünyasının fasih Arapçasıyla verilen eğitimler genellikle sonuçsuz kalmaktadır. Bu bağlamda Çukurova Araplarında çocukların ve gençlerin anadillerine Arap harfleriyle değil, daha aşına oldukları Latin esaslı bir alfabeyle yaklaşmaları onların motivasyonlarını arttıracaktır. Çünkü belirtildiği gibi, Arap harfleri çocuklarda ve gençlerde süreç sonucunda başarısız olma ve süreçten sonuç alamama endişesi yaratmaktadır. Üstelik eğitime, doğrudan klasik ve standart Arapçayla değil, henüz hâla anne-babalardan ve özellikle de dede-ninelerden duyulması olasılığı bulunan lehçe Arapçasıyla başlamak, klasik ve standart Arapçaya eklemleme sürecini hızlandıracaktır.

Bu çalışmada, sözkonusu önerilerde Çukurova Arapçası bir pilot uygulama alanı olarak görülmektedir ve “Çukurova Arapçası çoğunluğunu çocuk ve kadınların oluşturduğu genel dil kullanıcıları hedefi doğrultusunda nasıl yazıya geçirilebilir?” sorusuna cevap aramaktadır. Buna göre, yapılması gereken ilk şey, Suriye-Lübnan kıyı lehçesinin bir parçası olan Çukurova Arapçasını artık klasik ve standart Arapçadan farklı, kendine özgü ve bu haliyle yaşamayı hak eden bir lehçe olarak kabul etmektir. Bu yaklaşım, tahmin edilen aksine Çukurova Arapçasını klasik-standart Arapçadan koparmayacak, aksine kopma noktasına gelen bu ilişkinin yeniden kurulması noktasında bir köprü görevi görecektir. Çukurova Arapçası dil kullanıcılarına klasik-standart Arapçadan çok

bu yerel Arapçanın öğretilmesi, Çukurova Araplarının jeo-politik konumları söz konusu olduğunda da daha gerçekçi olacak ve çocukların kendi dillerini öğrenmeleri konusundaki motivasyonlarını arttıracaktır.

Yukarıdaki Tablo'da önerilen alfabe Latin esaslı olmakla birlikte, kendine özgü birçok işaret de barındırmaktadır. Bunun nedeni, Çukurova Arapçasının, klasik ve standart Arapçada olduğu gibi, Türk-Latin veya başka bazı Latin kökenli alfabelerde işaret karşılığı bulunmayan kendine özgü birtakım sesbirimlere sahip olmasıdır. Bu bakımdan önerilecek Latin kökenli alfabede, başka hiçbir Latin kökenli alfabede olmayan işaretlerin bulunması doğaldır. Ben ilk öneri olarak 41 işaretlik bir alfabe sunuyorum. İlk bakışta önerilen bu alfabedeki işaret sayısının fazla olduğu düşünülebilir. Ancak Arap harflerinde örneğin her harfin başta, ortada ve sonda yazılmasıyla ilgili birçok varyasyona sahip olduğu, böylece gerçekte Arap harflerinin de yaklaşık 100 farklı işaretten oluşan bir alfabe olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 41 makul bir sayı gibi görünmektedir. Bu ve buna benzer önerilerde, tercih edilen işaretlerin el yazısı karakteri olarak da rahatlıkla uygulanabilmesi ve özellikle çocukların ve gençlerin vazgeçilmez bir biçimde kullandıkları bilgisayar ve cep telefonu klavyelerinin imkânlarına -olabildiğince- uygun olması noktaları göz önünde bulundurulmalıdır. Çukurova Arapları, Çukurova Arapçasını diğer Arap lehçeleri içindeki yeri bakımından konumlandırdıktan ve bu gibi iç sorunlarını çözdükten sonra talepleri konusunda (örneğin Türkiye'nin tirajı en yüksek gazetelerinden Çukurova bölgesi için bir-iki sayfalık Çukurova Arapçası-Çukurova Arapları özel yayını yapmalarını istemek gibi) daha çok bilinçleneceklerdir. Çukurova Arapçasının bir eğitim dili olması, en azından bölgesel olarak kısmî bir seçmeli ders haline getirilmesi de dilbilimcilerin yeni bir "dil ölümü" olayına tanık olmalarına engel olacaktır. Ancak alfabe zorluğunun sorunun yalnızca bir bölümünü oluşturduğunu, lehçe düzeyindeki bir Arapçanın öğretilmesi için en kısa zamanda bir gramerinin de hazırlanması gerektiğini de belirtmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Arnold, W. (1998) *Die Arabischen Dialekte Antiochiens*, Harrassowitz, Wiesbaden
- Gâlib et-Tavîl, M. E. (2010) *Arap Alevîleri Tarihi*, (çev. İsmail Özdemir), Adana: Karahan
- Jastrow, O. (2006) "Arabic dialects in Turkey-Towards a Comparative Typology", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi* Cilt: 16, 153-164
- Johanson, L. (2011) *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler* (çev. Nurettin Demir-Emine Yılmaz), 4. Baskı, Ankara: Hacettepe Yayınları
- Johanson, L. (2007), *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (çev. Nurettin Demir), Ankara: Türk Dil Kurumu
- Koçak, M. (2013) *Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları*, Ankara: Liberte
- Mertcan, H. (2013) *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler (Tarih-Kimlik-Siyaset)*, Adana: Karahan

- Nettle, D.- R. S. (2002) *Kaybolan Sesler: Dünya Dillerinin Yok Oluş Süreci*, (çev. Harun Özgür Turgan), İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar
- Procházka, S. (2002), *Die Arabischen Dialekte der Çukurova (Südtürkei)*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag
- Procházka, S. (1999) “From language contact to language death: The example of the Arabic Spoken in Cilicia (southern Turkey)”, *Orientalia Suecana*, Cilt: XLVIII, 115-125
- Sanders, B. (2013), *Öküzün A’sı (Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi)*, (çev. Şehnaz Tahir), 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı